

Minarə Elman qızı Ağayeva

UOT: 339.1; JEL: M19.

**Standartlaşdırma tədbirlərinin innovasiya fəaliyyətinə təsiri
(Avropa İttifaqı ölkələri nümunəsində)**

Xülasə

Məqalədə standartlaşdırma amilinə müasir yanaşma ifadə edilir. Müəllif standartlaşdırma tədbirlərinin innovasiya fəaliyyətinə təsirini tədqiq edir. Belə ki, standartlaşdırmanın innovasiyanın inkişafına təsirinə və onun innovasiya üzərində tənzimləmə aləti kimi tətbiqi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Həmçinin, Avropa İttifaqında tənzimləmələrin və standartlaşdırma tədbirlərinin innovasiya fəaliyyətinə təsiri qiymətləndirilir.

Açar sözlər: *tənzimləmə, standartlaşdırma, innovasiya, innovasiya fəaliyyəti, iqtisadi inkişaf*

Giriş

Müasir dünyada standartlaşdırma - ölkələr və onların müvafiq orqanları üçün açıq olan standartlaşdırma sferasını əhatə edir. Ümumiyyətlə standartlaşdırma dedikdə məhsullara və xidmətlərə dair mövcud və potensial problemləri həll etmək üçün müvafiq göstəricilərin optimal səviyyəsinin əldə edilməsinə yönəlmiş, ümumi və təkrar istifadə üçün nəzərdə tutulan tələblərin müəyyən edilməsi məqsədilə standartların hazırlanması, qəbulu və tətbiqi prosesindən ibarət fəaliyyət nəzərdə tutulur. Standartların əsas təyinatı mövcud keyfiyyət sistemlərinin yeni və təkmilləşdirilməsi və sertifikatlaşdırılması üçün beynəlxalq səviyyədə vahid metodik əsas yaratmaqdır. Standartlaşdırma sahəsində elmi-texniki əməkdaşlıq milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq, regional və mütərəqqi milli standartlaşdırma sistemləri ilə uyğunlaşdırılmasına yönəlir. Müasir standartlaşmanın inkişafında həm sənaye cəhətdən inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan, öz milli iqtisadiyyatını yaradan ölkələr maraqlıdırlar. Standartlar sadəcə keyfiyyətin təmin edilməsi üçün mövcud olan bir sıra qaydalar olmaqla yanaşı, daha çox məhsul və proseslərin bir-biri ilə və ətraf mühitlə necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu müəyyənləşdirir. Standartlar məhsul və xidmətlərin bazarın tələblərinə uyğunluq səviyyəsini müəyyən etməklə rəqabət qabiliyyətini artırır. Həmçinin, istehsalın müəyyən plan və proqrama əsasən reallaşmasına kömək edir. Belə olduğu təqdirdə, müəssisə mövcud ehtiyatlardan səmərəli istifadəni, xərclərə nəzarəti, səmərəliliyi, məhsuldarlığı və ən əsası bazarın tələblərini müəyyən etmiş olur. İstehlakçılara faydası baxımından standartların mövcudluğu ilk növbədə istehlakçıların sağlamlığı, təhlükəsizliyi cəhətdən olduqca əhəmiyyətlidir. İstehlakçıların bazarda mövcud olan məhsul və xidmətlər haqqında informasiyalı olmasına, “istehlakçı hüquqları” barəsində maarifləndirmənin düzgün aparılmasına, məhsulun keyfiyyəti və qiyməti baxımından istehlakçının düzgün seçim etməsinə kömək edir.

Standartlaşdırmanın innovasiyanın inkişafına təsiri

Standartlar təhlükəsizliyi, səmərəliliyi, birgə əməkdaşlığı və ticarətin asanlaşdırılmasını təmin edən ən yaxşı təcrübənin kodlaşdırılması üçün vasitədir. Standartlardan məhsul və proseslərin texniki xüsusiyyətlərini və bazar üstünlüklərini kodlaşdırmaq, məlumatların

emalını və texnoloji dəyişməni asanlaşdırmaq üçün istifadə olunur. Müxtəlif empirik tədqiqatlarda texniki biliklərin yayılmasında standartların rolu və onların iqtisadi artıma olan töhfəsi göstərilmişdir. 1961-1996-cı illər arasındakı hesablamalar göstərmişdir ki, Almaniyanın ÜMM-nin 1%-i standartlar və texniki qaydaların payına düşür. Bu göstərici hər bir ölkə üzrə fərqli ola bilər. Belə ki, standartların iqtisadi artıma qatqısı 1961-2000-ci illərdə Almaniya 0,9%, Fransa və Avstraliya 0,8%, Böyük Britaniya 0,3%, Kanada isə 0,2% təşkil etmişdir (*DIN, 2000*).

Standart yalnız məhsul və xidmətlərin istehsalına dair məlumatları əhatə etmir, həm də onun tədqiqatı (*Blind və Gauch 2009*) və işləmələrində (*Grossmann və b., 2016*) fəal iştirak edən bütün maraqlı tərəflərin fəaliyyət istiqamətini müəyyənləşdirir. Prof. Knut Blində görə, standartlar yenilik üçün bir katalizatorudur. Belə ki, standartlar tədqiqatı asanlaşdıran vasitə, texnoloji transfer üçün kanal, yeni ideyanı tətbiq etmək üçün mexanizmdir. Çünki, standartlar innovativ ideyaların bazar potensialının asanlaşdırılmasında əsas rol oynayır. Standartlar innovasiyanı müxtəlif yollarla dəstəkləyə bilərlər:

- İnnovasiyalar keyfiyyət, təhlükəsizlik və bazar performansını üçün mövcud olan standartlara uyğun gəldikdə bazara çıxışı (bazarın onları qəbul etməsini) asanlıqla əldə edə bilərlər;
- Yeni və mövcud məhsullar, xidmətlər və proseslər arasında uyğunluğu təmin edərək, innovativ məhsulların tətbiqini, üzərində digər yeniliklərin də gerçəkləşə biləcəyi texnoloji platformanı təmin edə bilərlər;
- Mövcud standartlar innovasiyanı (yeniliyi) və biliyi müxtəlif texnologiyalarda kodlaşdırmaqla sənaye cəmiyyətlərinin həm daxilində, həm də xaricində məlumatların yayılmasına kömək edə bilər;
- Standartlar nəticə etibarilə innovasiyanın təşvik edilməsində, tənzimləmənin qurulmasında və ya innovasiyanın dövlət satınalınmasında katalizator rolu oynayır (*İSO-CERN, 2014*).

Firmalar, institutlar və başqa araşdırma təşkilatları yenilikləri mənimsəyir, yaxud da yeni fikirlər yaratmaq üçün standartlarda konkretləşən biliklərdən istifadə edirlər. İngiltərədə şirkətlər arasında aparılan sorğunun nəticəsində məlum olmuşdur ki, məhsul və proses innovatorlarının 60%-dən çoxu yenilik üçün məlumat mənbəyi kimi texniki standartlardan istifadə edirlər (*DTİ 2015*).

Standartlaşdırmanın innovasiya üzərində müsbət təsiri ilə yanaşı həm də mənfi təsirləri vardır. Belə ki, standartların texnoloji dəyişim (texnoloji innovasiya) üzərindəki müsbət təsirləri standartlaşdırmanın məhsul çeşidliliyini sıxışdırması səbəbindən yaranan mənfi təsirlərlə balanslaşır. Məhsulun forma və performans kimi xüsusiyyətlərinin sərhədlərini müəyyənləşdirməklə, standartlar yenilikləri məhdudlaşdırır. Həmçinin standartların innovasiyaya təsiri zamandan asılı olaraq dəyişir. Köhnəlmiş, müasir tələbə uyğun olmayan standartlar kilidləmə effekti (lock-in effect) yaradaraq yüksək səviyyəli texnologiyanın qəbul edilməsinin qarşısını almaqla texnoloji inkişafa maneə ola bilər. Standartlar, istifadəçilərin daha az effektiv texnologiyalardan istifadə edən şəbəkəyə və ya məhsula kilidləndikləri hallar yarada bilər. Əgər standartlar yeniliyə çox gec uyğunlaşdırılırsa, bu zaman yeni bir texnologiyaya keçid xərcləri çox yüksək ola bilər. Bu isə yeniliyin yayılmasının qarşısını alır (*World Bank, 2007*). Nəzəri araşdırmalar göstərir ki, standartlaşdırma ilə innovasiyalı inkişaf arasında sıx qarşılıqlı əlaqə vardır. Standartlaşdırma və innovasiyanın qarşılıqlı əlaqəsinə:

- ✓ standartlaşdırmanın innovasiya aləti kimi istifadə olunmasını;
- ✓ standartların qəbul edilməsi və yeniliklərin yayılmasını;
- ✓ standartların tətbiqi və biliyin transferi;

- ✓ texnologiyaya əsaslanan sənayedə tənzimləyici standartlar və yeniliklər vasitəsilə standartlaşdırmanın tənzimləmə yaxud inteqrasiya aləti kimi innovasiyaya təsiri;
- ✓ rəqabətli bazarda standartlar və əqli mülkiyyət məsələləri;
- ✓ patent, standartlar və hüquqi məsələlər;
- ✓ bazar rəqabətində texnoloji standartların təsiri;
- ✓ standartlar, struktur və modelləşdirmə;
- ✓ yenilik və texnoloji performans üçün standartlaşdırmadan istifadə və s. kimi hallar aiddir.

Standartlaşdırma - innovasiya üzərində tənzimləmə aləti kimi

İnnovasiyalı inkişaf iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsidir. Lakin, xüsusi innovasiya fəaliyyətlərinə aid dövlətin maliyyə dəstəyi (məsələn, subsidiyalar) məhdud dövlət büdcələri tərəfindən məhdudlaşdırılır. Bu baxımdan, xüsusi innovasiya fəaliyyətlərinə dəstək olmaq üçün mövcud qanunvericilik çərçivəsini formalaşdırmaq daha əlverişlidir və olduqca mühümdür (*European Commission, 2016*). Tənzimləyici alətlərin innovasiyalara təsiri ədəbiyyatlarda böyük mübahisələrlə qarşılır (*Palmer və b., 1995, Porter, van der Linde, 1995*). Tənzimləyici alətlərin innovasiya fəaliyyətinə təsirinə sağçı mövqedən yanaşan alimlər (*Palmer və b., 1995*) qeyd edirlər ki, tənzimləmələrə riayət etmək və ya bu səbəblə xərcləri artırmaq firmaların hərəkət azadlığını məhdudlaşdırır bilər. Digər tərəfdən, solçu mövqedən çıxış edən alimlərin (*Porter və Van der Linde, 1995*) fikrincə isə yaxşı tənzimləməni təmin edən rəhbər və hətta firma innovativ fəaliyyətlərə investisiya qoyur, innovativ proseslər həyata keçirir və ya innovativ məhsullar buraxır. Lakin, tənzimləmə ilə standartlaşdırma mahiyyətə fərqli olduğu üçün bu ikisi arasındakı şifrəni oxuya bilmək (açmaq) mühümdür.

Formal standartlar və tənzimləmənin iqtisadiyyatdakı təsirini müzakirə etmədən öncə, hər iki alət arasındakı fərqi daha detallı təsvir etmək lazımdır. Formal standartlar firmalar və digər maraqlı tərəflərin təşəbbüsü ilə onlar tərəfindən standartlaşdırma orqanları arasında könüllük əsasında aparılan uzlaşdırılmış bir müzakirə prosesinin nəticəsidir (*WTO, 2011*). Tənzimləmə isə, tətbiq edilməli olan inzibati qayda da daxil olmaqla, məhsulun, prosesin və ya xidmətin xüsusiyyətlərini əks etdirən hökumətin tətbiq etdiyi tələbdir və ona riayət etmək məcburidir. Standart isə konsensus əsasında qurulmuş və müəyyən bir kontekstdə əmrə optimal səviyyədə nail olmaq üçün məqsədli fəaliyyət və uğurlu nəticələr əldə etməyə yönələn qaydaları təmin edən, ümumi və təkrar istifadə üçün nəzərdə tutulan rəsmi tanınmış orqan tərəfindən təsdiq edilmiş sənəddir.

Tənzimləmələr və formal standartlar onların icrası baxımından da əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Tənzimləmə qaydalarının yerinə yetirilməsi məcburidir, formal standartların qəbul edilməsi isə əksər hallarda könüllüdür (*CEN-CENELEC, 2013*). Lakin bir çox hallarda formal standartlardan tənzimləmə aləti kimi istifadə olunduğu üçün, bu standartların qəbul edilməsi zərurətə çevrilir. Buna zəmin yaradan əsas səbəb bir məhsul yaxud prosesə standartların həddən artıq tətbiq olunmasıdır. Ümumiyyətlə, standartlar həddindən artıq istifadə edildiyi halda problemlər ortaya çıxır və standartlardan geniş istifadə (yəni konkret bir məhsul yaxud da prosesə izafi standart tələblər qoyduqda) nəticəsində onlar artıq standartdan ziyadə, bir tənzimləmə forması alırlar.

Könüllü standartlar və hökumət tənzimləmələri arasındakı əlaqə dünyanın müxtəlif bölgələrində olduqca fərqlidir. Yaponiyada, eyni zamanda Çində, standartlaşdırma fəaliyyəti nazirliklərin nəzarətindədir və bu hal standartların texniki qaydalara ekvivalent olan standartlara çevrilməsinə gətirib çıxarır. Birləşmiş Ştatlarda texniki standartlar çoxsaylı sənaye assosiasiyaları tərəfindən yaradılır və ümumiyyətlə tənzimləyici çərçivə ilə əlaqələndirilmir. Belə olduğu halda, innovasiya fəaliyyəti üzərində standartlaşdırmanı texniki tənzimləmə aləti kimi istifadə edən iqtisadiyyatlarda innovativ inkişafın qarşısı alınmış olur.

İnsan sağlamlığı və ətraf mühitin təhlükəsizliyi standartları kimi bir qisim məcburi standartları çıxmaq şərti ilə standartlar könüllülük əsasında qəbul edilməlidir.

İqtisadi nəzəriyyədə hamılıqla qəbul edilmiş müddələrdən biri odur ki, azad və ədalətli rəqabət innovativ məhsul və xidmətlərin istehsalına yönəldilən vəsaitlərin artmasına, şirkətlərin innovasiya fəallığının yüksəlməsinə, intellektual potensialın formalaşması və inkişafına müsbət, inzibati isə, əksinə, mənfi təsir göstərir (*İS(S)İ – 2015*).

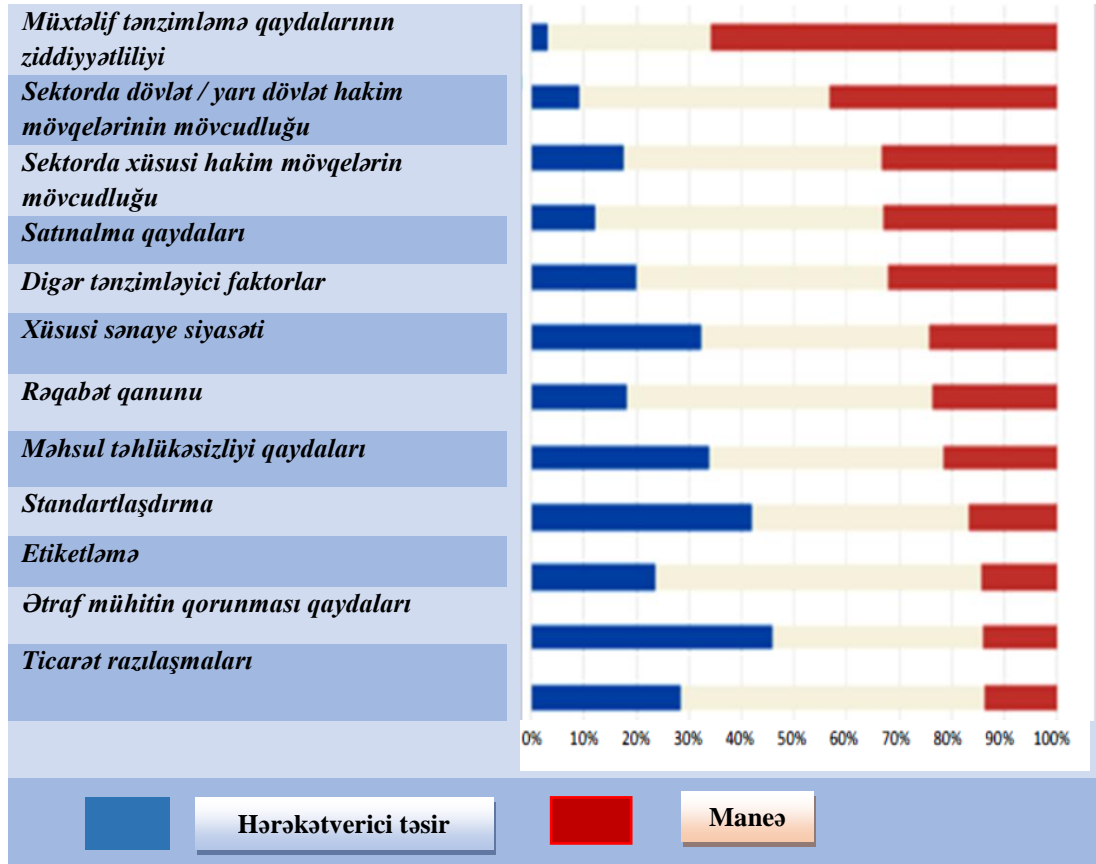
Avropa İttifaqında tənzimləmələrin və standartlaşdırma tədbirlərinin innovasiya fəaliyyətinə təsiri

Avropa İttifaqının “Sənaye siyasəti”ndə göstərilir ki, Avropa İttifaqının rəqabətqabiliyyətliliyi üçün sənaye çox önəmlidir və bu baxımdan innovasiya mühüm amildir. İnnovasiya qlobal iqtisadiyyatda Avropanın rəqabət qabiliyyəti üçün vacibdir. Avropa İttifaqı tədqiqat və işləmələrə (*Research and Development (R&D)*) investisiyaların artırılması üçün innovasiyaların inkişafını dəstəkləyən siyasət və proqramları həyata keçirir və tədqiqatları bazar üçün təkmilləşdirilmiş mallar, xidmətlər və ya proseslərə daha yaxşı çevirir. Avropanın ixracatının 80%-ni sənaye məhsulları təşkil edir. Özəl sektorun tədqiqat və işləmələrə (*R&D*) investisiyanın təxminən 65%-i istehsal sferasının payına düşür. 2011-ci ildən bəri ən azı bir yenilik təqdim edən şirkətlərin təxminən 79%-i 2014-cü ilədək mənfəətini 25%-dən çox artırıb.

Tənzimləmələr istehlakçıları, ətraf mühiti, işçiləri və müəssisələri qorumaq üçündür. Beləliklə də müəssisələr və istehlakçılar üçün vacib olan sabit, etibarlı şərtləri təmin edirlər. Buna baxmayaraq, tənzimləmələr bir sıra inzibati prosedurlarla (yoxlamalar, testlər, qeydiyyatla alınma) müşayiət olunur ki, əgər bu prosedurlar onlara yaranan real ehtiyac olmadan yaxud da lazım olandan artıq aparılırsa, bu sadəcə fəaliyyətin səmərəliliyinin qarşısını alır və bürokratik əngələ çevrilir. Standartlaşdırma innovasiyanın hərəkətverici qüvvəsi olmaqla yanaşı, həm də innovasiyanın inkişafına maneə də ola bilər. Aşağıdakı cədvəldə innovasiyaya təsir edən 12 tənzimləyici amil öz əksini tapmışdır. Aşağıda sadalanan tənzimləyici amillər innovasiyaya eyni zamanda həm müsbət, həm də mənfi təsir edə bilər. Bu amillərin innovasiya fəaliyyəti üzərindəki müxtəlif xarakterli təsirləri aşağıdakı diaqramda verilmişdir (diaqram 1.).

Diaqram 1-dən də görüldüyü kimi, müxtəlif tənzimləmə qaydalarının bir-biri ilə ziddiyyətliliyinin mənfi təsiri 55%-dən çoxdur və innovasiya fəaliyyəti qarşısında maneədir. Xüsusi investisiya siyasəti, məhsul təhlükəsizliyi qaydaları, standartlaşdırma, ətraf mühitin qorunması qaydaları innovasiya fəaliyyətinə təşviq xarakterli təsiri 30%-dən artıqdır. Təhlil qrupu ölkələrindən olan respondentlər tənzimləmələrin innovasiya fəaliyyətinə təşviq və ya maneə xarakterli təsirlərini cavablandırarkən müxtəlif tənzimləmə qaydaları arasındakı ziddiyyətliliyi əsas maneə kimi göstərsələr də, Avropa İttifaqı tənzimləmələrinin innovasiya fəaliyyətinə əsasən təşviq xarakterli təsirini daha çox vurğulamışlar. Tənzimləyici amillərin təşviq xarakterli olduğunu söyləyən respondentlərin əksəriyyəti ölkələr üzrə İtaliya və Rumıniyadan olanlardır. Sektorlara görə isə maşın, mebel, zərgərlik, musiqi alətləri, oyuncaq, maşın və avadanlıqların təmiri və quraşdırılması xidmətləri ilə məşğul olan firmalardır. Bundan əlavə, marketing və təşkilati fəaliyyətlə məşğul olan respondentlər təşviq xarakterli tənzimləməyə daha çox meyilli olurlar.

Diaqram 1. Tənzimləyici amillərin innovasiya fəaliyyətinə hərəkətverici yaxud maneə xarakterli təsiri

Mənbə: *Assessing the Impacts of EU Regulatory Barriers on Innovation - Final report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, page 12.*

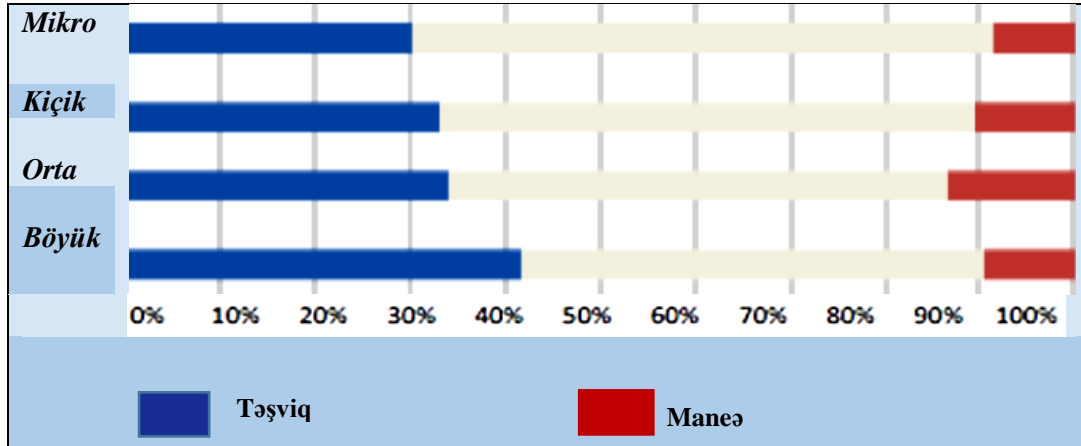
Tənzimləmələrin innovasiya fəaliyyətinə təsirinin neytrallığını müdafiə edən respondentlər isə, əsasən ölkələr üzrə Çexiya, Danimarka, Finlandiya, Almaniya, Hollandiya və Böyük Britaniyadan olan firmalardır. Sektor üzrə isə kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalı ilə məşğul olan firmalardır.

Latviya, Bolqarıstan, Litva, Slovakiya, Macarıstan və Polşada respondentlər digər ölkələrə nisbətən tənzimlənmənin müsbət iqtisadi təsirlərinin daha ardıcıl olduğunu bildirirlər.

Tənzimləmələrin biznes fəaliyyətinin üzərində yaratdığı təsir onların ölçüsündən asılı olaraq dəyişir. 2011-ci ildən etibarən 1-9 işçisi olan şirkətlərin 63% -i, 500 və ya daha çox işçisi olan şirkətlərin 85% -nə nisbətən ən azı bir yenilik təqdim etdiyini bəyan edirlər. 1-9 arasında işçisi olan şirkətlərin 71% -i maliyyə resurslarının olmaması səbəbindən yenilikləri kommersiya məqsədilə satmaqda çətinlik çəkir, bu problem isə 500 və ya daha çox işçisi olan şirkətlərdə 48% -dir (*Innobarometr report 2014*). Kiçik və orta müəssisələr innovasiya siyasəti üçün xüsusi bir hədəfdir. Şirkət nə qədər kiçik olarsa, innovasiya fəaliyyətinə olan məhdudiyətlərlə və ya yeniliklərin bazara çıxarılmasında maneə ilə daha çox üzləşir (diaqram 2).

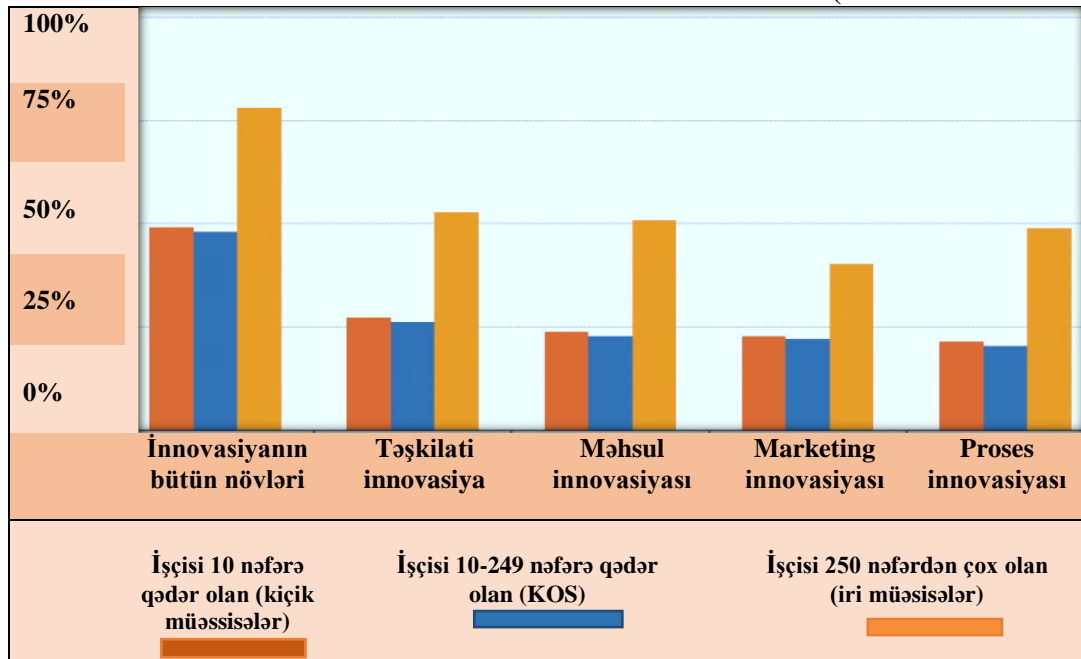
Diaqram 2. Sahibkarlıq fəaliyyətinin ölçüsünə görə tənzimləmənin təsiri

Mənbə: Assessing the Impacts of EU Regulatory Barriers on Innovation - Final report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, page 14.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin növündən asılı olmayaraq innovasiya fəaliyyətində tənzimləmənin müsbət təsirinin mənfi təsirləri ümumən üstələdiyi görünür. Sahibkarlıq fəaliyyətinin ölçüsündən asılı olaraq işçi sayı 250-dən çox olan iri müəssisələrdə tənzimləmənin mənfi təsirləri müsbət təsirləri ilə balanslaşır. Daha dəqiq desək iri müəssisələr tənzimləmənin mənfi təsirlərinin öhdəsindən gələ bilər. Lakin kiçik və orta ölçülü müəssisələrdə isə tənzimləmələr innovasiyaya maneə yaradır. Xüsusən də proses innovasiyalarında (diaqram 3).

Diaqram 3. Avropa İttifaqında sahibkarlıq fəaliyyətinin ölçüsünə və innovasiyanın növünə əsasən tənzimləmənin təsiri faizlə (2012-2014-cü illər)

Mənbə: Eurostat (online data codes: cls9_type and inn_cls9_bas)

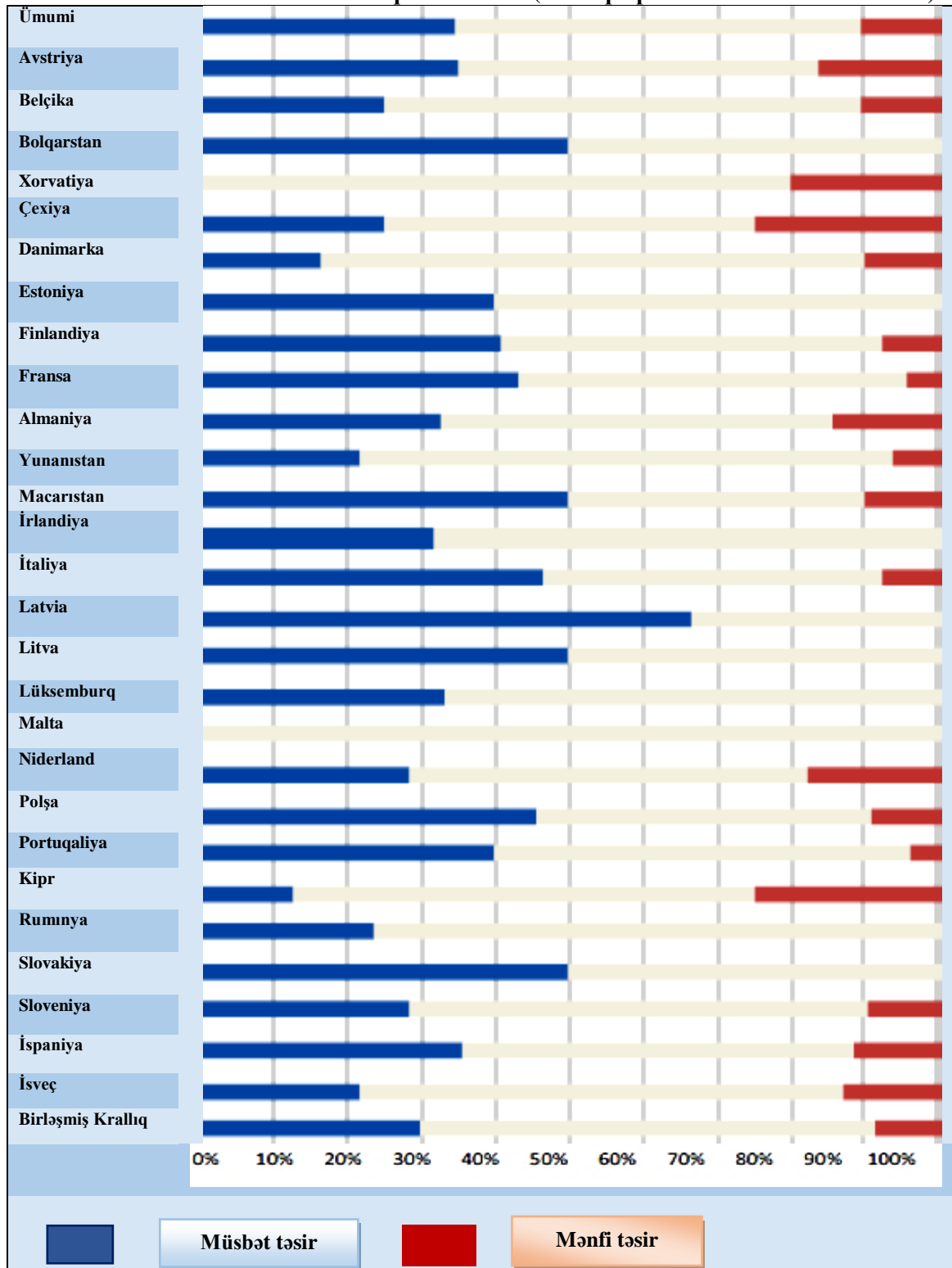
Standartlaşdırma və tənzimləmə tədbirləri ilə bağlı məsələlər innovativ məhsul və xidmətlərin bazara çıxarılmasında sahibkarların qarşılaşdığı problemlərin 57%-ni, qeyri-innovativ məhsul və xidmətlərin bazara çıxarılmasında isə 46%-ni təşkil edir. Avropa ittifaqı ölkələrinin əksəriyyətində bütün şirkətlərin ən azı yarısı uyğunluğun qiymətləndirilməsi və standartların maliyyəti və ya mürəkkəbliyi problemdir və bu hal xüsusilə Polşa (80%), Fransa (77%) və Slovakiya (68 %) üçün keçərlidir. Danimarka (35%) və Litva (37%) şirkətləri üçün bu problemin yaranma ehtimalını daha az olduğunu söyləyə bilərik (*Innobarometer 2015*). Qeyri-innovasiya fəaliyyətlərində isə standartların maliyyəti və ya mürəkkəbliyi səbəbilə Fransa (70%), Portuqaliya (62%) və Lüksemburq (56%), Estoniya (24%), İsveç (26%), Litva (27%) şirkətləri üçün standartlaşdırma və tənzimləmə tədbirləri problem yaradır (*Innobarometer 2015*).

Avropa İttifaqı ölkələri üzrə tənzimləmələrin innovasiya fəaliyyətinə investisiya qoyuluşlarına ümumən təşviq edici təsiri daha çoxdur, nəinki maneə. Lakin bu təsir ölkədən-ölkəyə dəyişir. Təhlil qrupu ölkələri arasında Bolqarıstan, Estoniya, İrlandiya, Latviya, Litva, Lüksemburq, Rumıniya və Slovakiyada tənzimləmələr innovasiya fəaliyyətinə investisiya qoyuluşlarını yalnız təşviq edir və innovasiya fəaliyyətinə yalnız müsbət təsir göstərir. Xorvatiyada isə əksinə, tənzimləmələr innovasiya fəaliyyətinə investisiya qoyuluşları üçün maneə yaradır və nəticədə yalnız mənfi təsir göstərir. Maltada isə tənzimləmələrin innovasiya fəaliyyətinə təsirinin neytrallığı aydın olur. Kıprda isə tənzimləmələr innovasiya fəaliyyətinə investisiya qoyuluşları üçün əsasən maneədir. Qalan digər təhlil qrupu ölkələrində isə tənzimləmələrin mənfi və müsbət təsirləri ümumən bir-biri ilə balanslaşır.

Dünyanın istənilən ölkəsində standartlaşdırma tədbirləri və tənzimləmələr iqtisadi səmərə əldə etmək, istehlakçıları, müəssisələri və ətraf mühiti qorumağa xidmət etsin deyər yaradılır. Lakin, diaqram 4-dən aydın olduğu kimi, tənzimləmələr inovasiya fəaliyyətinə təkcə mənfi yaxud təkcə müsbət təsir etmir. Bu təsir həm müsbət həm də mənfi xarakterlidir. Lakin, bəzi ölkələrdə tənzimləmələr daha sərt olduğu üçün innovasiya fəaliyyətinə təsiri də maneə xarakterli olur. Yəni dirijist iqtisadiyyata malik ölkələrdə dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə vasitələrindən biri də məhz tənzimləmələr olur ki, bu da nəinki innovasiya fəaliyyəti, ümumilikdə biznes mühiti qarşısında bürokratik əngələ çevrilir. Bəzi ölkələrdə isə tənzimləmələr əsasən təşviq xarakterlidir yaxud da tənzimləmələrin intensivliyi az olduğu üçün müsbət təsirləri mənfi təsirləri üstələyir.

Diaqram 4. Tənzimləmələrin İnnovasiya fəaliyyətinə qoyulan investisiyaların miqdarına təsiri (təhlil qrupu ölkələri - Aİ ölkələri üzrə)

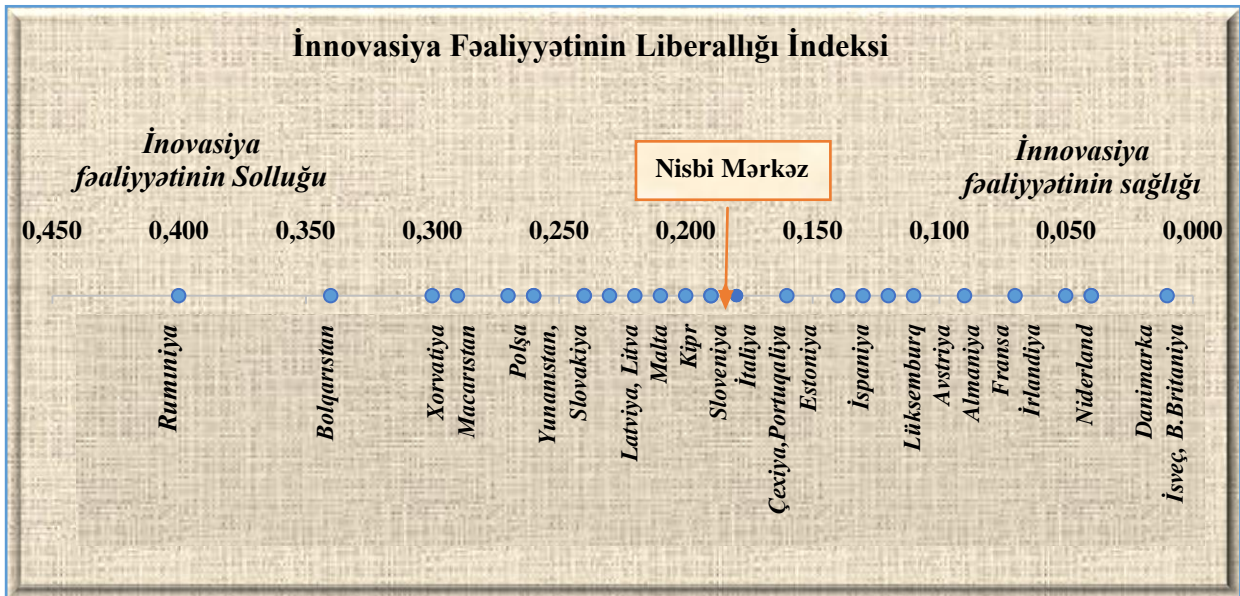

Mənbə: Assessing the Impacts of EU Regulatory Barriers on Innovation - Final report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, page 14.

AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda 2014-cü ildən aparılan İqtisadiyyatın Səhliyi (Sağlıq) İndeksi - İS(S)İ metodologiyası əsasında dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə səviyyəsi qiymətləndirilmişdir. Bu metodologiya əsasında dos.A.Muradov tərəfindən formalaşdırılan

İnnovasiya Fəaliyyətinin Liberallığı İndeksi vasitəsilə innovasiya fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsi təhlil olunan ölkələr üzrə qiymətləndirilir. Bu qiymətləndirməyə əsasən innovasiya fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsinin çox olduğu ölkələr dirijist, daha az müdaxilə tətbiq olunan ölkələr isə innovasiya fəaliyyətinin liberal olduğu ölkələr olaraq adlandırılır. İnnovasiya Fəaliyyətinin Liberallığı İndeksi vasitəsilə müəllif tərəfindən Avropa İttifaqı ölkələri üzrə innovasiya fəaliyyətinin liberalliyinin yaxud dirijistliyinin hökm sürdüyü iqtisadiyyatı təsnif etmək üçün İnnovasiya Fəaliyyətinin Səhə (Sağlığı) şkalasında düzülüşdür.

İnnovasiya Fəaliyyətinin Liberallığı İndeksi (təhlil qrupu ölkələri)

Mənbə: İS(S)İ – 2015 İqtisadiyyatın liberallıq potensialı səh. 102.

Şkalada ölkələr innovasiya fəaliyyətinin liberallığı cəhətdən bir-birinə nəzərən dirijist yaxud liberal iqtisadiyyata malik olmalarına görə sıralanmışdır. İnnovasiya Fəaliyyətinin Liberallığı İndeksində əsasən Şkalanın nisbi mərkəzindən (0,184) sağda yerləşən ölkələr – Estoniya (0,180), İspaniya (0,160), Lüksemburq (0,140), Avstriya (0,130), Almaniya (0,120), Fransa (0,110), İrlandiya (0,090), Niderland (0,070), Danimarka (0,050), İsveç (0,040), Böyük Britaniya (0,040) və Finlandiyadır (0,010).

İnnovasiya Fəaliyyətinin Liberallığı İndeksində əsasən Şkalanın nisbi mərkəzindən (0,184) solda yerləşən ölkələr isə – Çexiya (0,190), Portuqaliya (0,190), İtaliya (0,200), Sloveniya (0,210), Kipr (0,220), Malta (0,230), Latviya (0,240), Litva (0,240), Yunanıstan (0,260), Slovakiya (0,260), Polşa (0,270), Macarıstan (0,290), Xorvatiya (0,300), Bolqarıstan (0,340), Rumıniyadır (0,400).

Bu o deməkdir ki, şkalanın nisbi mərkəzindən sağ tərəfdə yerləşən ölkələrdə tənzimləmələr nisbi mərkəzdən sol qütbədə yerləşən ölkələrə nəzərən daha liberaldir. Ümumilikdə Avropa İttifaqı ölkələri arasında innovasiya fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsinin səviyyəsinə görə ən dirijist iqtisadiyyata malik ölkə Rumıniya (0,400), ən liberal ölkə isə Finlandiyadır (0,010).

Araşdırmanın sonunda belə bir baxışı irəli sürə bilərik, standartlar innovasiya fəaliyyətində əhəmiyyətli rol oynayır. Standartlar məhsul və xidmətlərin tədqiqatı və işləmələrdə, texniki biliklərin (know-how) yayılmasında və digər bu kimi məsələlərdə

müəssisələrə yardımçı olur. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, mövcud olan hər bir şey yalnız tarazlığa yaxın olduqda onun mövcudluğu dayanıqlı hal alır. İnkişaf isə tarazlıq nöqtəsindən kənara meyil etdikdə mümkündür. Yəni, bir şeyin yalnız müsbət və yaxud yalnız mənfi təsirinin olması hər iki halda o şeyin təsir etdiyi məfhumun sonunu hazırlayır. Bu səbəbdən standartları tətbiq edən zaman onların müsbət təsirləri ilə yanaşı mənfi təsirlərinin də ola biləcəyini nəzərə almaq mühümdür. Standartlaşdırma tədbirlərinin effektivliyi və iqtisadi inkişafa qatqısının dayanıqlı olması üçün standartlaşdırma tədbirləri texniki tənzimləmədə məhdudlaşdırıcı tənzimləmə aləti kimi istifadə olunmamalıdır.

Nəticə

Məqalənin sonunda standartlaşdırmanın iqtisadiyyatda bir-birinə zidd təsirlərinin olduğu aydınlaşır.

- ⇒ Standartlar məhsul və proseslərin daha məhsuldar inkişafına imkan verən hər hansı bir biznes fəaliyyəti üçün əlçatan, konkretləşdirilmiş texniki məlumat forması olmalıdır.
- ⇒ Standartlar səmərəli istifadə edildikdə yeniliklərin iqtisadi təsirləri üçün ən vacib olan yenilikçi məhsulların yayılmasına kömək edir. Əks təqdirdə isə, standartlaşdırma prosesi ixtiraların, araşdırma nəticələrinin və innovativ texnologiyaların bazarını azaldır.
- ⇒ Məhsulun forma və performans kimi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməklə, standartlar yenilikləri məhdudlaşdırma bilər.
- ⇒ Köhnəlmiş standartlar kilidləmə effekti yaradaraq yüksək səviyyəli texnologiyanın qəbul edilməsinin qarşısını almaqla texnoloji inkişafa mane ola bilər.
- ⇒ Standartlar geniş istifadə edildikdə, onlar artıq standartdan ziyadə, bir tənzimləmə forması alır, bu isə əsasən, innovasiyaya qoyulacaq investisiyaların qarşısında bariərə çevrilir.
- ⇒ Standartlaşdırmanı innovasiya fəaliyyəti üzərində texniki tənzimləmə aləti kimi istifadə edən iqtisadiyyatlarda innovativ inkişafın qarşısı alınmış olur.
- ⇒ İnsan sağlamlığı və ətraf mühitin təhlükəsizliyi standartları, minimum keyfiyyət standartları kimi bir qisim məcburi standartları çıxmaq şərti ilə standartlar könüllülük əsasında qəbul edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. İS(S)İ – 2015 İqtisadiyyatın liberallıq potensialı, Bakı -2017.(səh 101, 108).
2. Blind, 2004. Blind, K., 2004. The Economics Of Standards: Theory, Evidence, Policy. Edward Elgar:Cheltenham.
3. CEN-CENELEC, 2013. Annual report CEN CENELEC 2013 (http://www.cenelec.eu/News/Publications/Publications/AR2013_CEN-CENELEC_EN_final.pdf – son baxılma 2017).
4. DIN, 2000. Prof. Dr. Knut Blind, Prof. Dr. Andre Jungmittag, Dr. Axel Mangelsdorf. The Economic Benefits of Standardization, page 6.
5. European Commission, 2016. Better regulations for innovation-driven investment at EU level: Commission Staff Working Document available at EU level. http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/innovrefit_staff_working_document.pdf#view=fit&pagemode=none.
6. Innobarometer 2015 - the innovation trends at EU enterprises.
7. ISO-CERN, 2014. Standardization and innovation ISO-CERN conference proceedings, 13-14 november 2014. Page.132.
8. Palmer, K., Oates, W.E., Portney, P.R., 1995. Tightening environmental standards:the benefit-cost or the no-cost paradigm? J. Econ. Perspect., 119–132.

9. Porter, M.E., van der Linde, C., 1995. Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. J. Econ. Perspect., 97–118.
10. World Bank, 2007. Quality Systems and Standards for a Competitive Edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, and Makhtar Diop, World Bank 2007.
11. World Trade Organization, 2011. Decisions and Recommendations Adopted by The WTO Committee on Technical Barriers To Trade Since 1 January 1995. G/TBT/1/Rev.10 (<https://goo.gl/YOKovB> – son baxılma 13 may 2015).

Минара Эльман кызы Агаева
Влияние мер стандартизации на инновационную деятельность
(На примере стран Евросоюза)

Резюме

В статье выражается современный взгляд к фактору стандартизации. Автор исследует влияние мер стандартизации на инновационную деятельность. Так, особое внимание уделяется влиянию стандартизации на развитие инноваций и ее инструменту регулирования инноваций. Также оценивается влияние регулирования и мер стандартизации на инновационную деятельность в Европейском Союзе.

Ключевые слова: регулирование, стандартизация, инновации, инновационная деятельность, экономическое развитие

Minara Elman Aghayeva
The impact of standardization measures on innovation activities
(On the example of EU countries)

Summary

The article expresses a modern approach to the standardization factor. The author studies the impact of standardization measures on innovation activities. Thus, special attention is paid to the impact of standardization on the development of innovation and its issues as an instrument of regulation on innovation. Also, the impact of regulations and standardization measures on innovation activities in the European Union is assessed.

Keywords: regulation, standardization, innovation, innovation activity, economic development

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 24.08.2019.

Çapa qəbul olunub: 28.08.2019.